

His
toria
scholas
tica

2023
9

Mezinárodní časopis
pro dějiny výchovy a vzdělání

International Review
for History of Education

Národní pedagogické muzeum
a knihovna J. A. Komenského

Technická univerzita
v Liberci

Praha 2023

Historia scholastica

Číslo 2, prosinec 2023, ročník 9

Number 2, December 2023, Volume 9

Vedoucí redaktor *Editor-in-chief*

prof. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D. (tomas.kasper@tul.cz)

Zástupkyně vedoucího redaktora *Deputy Editor*

PhDr. Markéta Pánková (pankova@nmpk.cz)

Redakční rada *Editorial Board*

prof. PhDr. Martin Holý, Ph.D. (Historický ústav Akademie věd ČR)
doc. PhDr. Dana Kasperová, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)
prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. (Univerzita Pardubice)
prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc. (Univerzita Pardubice)
doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D. (Univerzita Karlova v Praze a Akademie věd ČR)
doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc. (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze)
Mgr. Magdaléna Šustová (Muzeum hlavního města Prahy)
Dr. Marta Brunelli, Ph.D. (Università di Macerata)
prof. Dr. Antonella Cagnolati (Università di Foggia)
prof. Dr. Marcelo Caruso (Humboldt Universität Berlin)
prof. Dr. Lucien Criblez (Universität Zürich)
prof. Andreas Fritsch (Deutsche Comenius Gesellschaft)
prof. Dr. Gerald Grimm (Universität Klagenfurt)
prof. Dr. Andreas Hoffmann-Ocon (Pädagogische Hochschule Zürich)
prof. PhDr. Blanka Kudláčková, Ph.D. (Trnavská univerzita v Trnave)
prof. Dr. Eva Matthes (Universität Augsburg)
prof. Dr. András Németh (Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest)
prof. Dr. Jürgen Oelkers (Emeritus Professor Universität Zürich)
prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc., dr.h.c. (Historický ústav Akademie věd ČR)
prof. Dr. Simonetta Polenghi, Ph.D. (Università Cattolica del Sacro Cuore Milano)
prof. Dr. Edvard Protner (Univerza v Mariboru)
prof. Dr. Dr.h.c. Ehrenhard Skiera (Univ. Prof. a.D. Europa-Universität Flensburg)

Výkonná redaktorka *Executive Editor*

Mgr. Lucie Murár (murar@nmpk.cz)

Vydavatelé *Publishers*

Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského
Valdštejská 20, 118 00 Praha 1, Česká republika, IČ 61387169, www.nmpk.cz
Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Studentská 1402/2, 461 17 Liberec 1, Česká republika, IČ 46747885, www.tul.cz

Obálka a grafická úprava *Cover and Graphic Design*

Pavel Průša

Sazba *Type Setting*

Mgr. Lucie Murár

Tisk *Printed by*

Tiskárna PROTISK, s. r. o., Rudolfovska 617, 370 01 České Budějovice, Česká republika

Časopis *Historia scholastica* vychází 2x ročně.

Historia scholastica is published twice a year.

Indexováno v *Indexed in*

SCOPUS, ERIH+, DOAJ, EBSCO, Ulrich's Periodicals Directory

ISSN 1804-4913 (print), ISSN 2336-680X (online)

Číslo registrace MK ČR E 22258

Obsah

Contents

- Úvodník** 7 — Tomáš Kasper & Markéta Pánková
Editorial
- Studie** 13 Jenseits der pädagogischen Illusion? Historisch-
Studies vergleichende Überlegungen zur Wirkungsgeschichte
der moralischen Bildung von Kindern und Jugendlichen
*Beyond the Pedagogical Illusion? Historical-Comparative
Reflections on the Impact History of Moral Education of Children
and Adolescents*
— Marc Depaepe
- 61 Manipulation of Time Continuity in Shared Narratives.
On the Construction of Collective “Truths” and
Its Ambivalent Function in the Social World
and in Education
— Magda Nišponská
- 89 Bewährung und Anerkennung als zentrale Elemente
in der Biografie eines reformpädagogisch bewegten
Lehrers: Willy Steiger (1894–1976), eine Fallstudie
*Proving Oneself and Being Recognised as Central Elements in
the Biography of a Reformist Teacher: Willy Steiger (1894–1976),
a Case Study*
— Wilfried Göttlicher
- 113 There’s No Riot Going on – Social Changes from Inside
Out. Discourses Surrounding Pop Culture, Authenticity,
and Forms of Life in the School Context in the German-
speaking Part of Switzerland around 1968
— Tomas Bascio
- 143 Reflection on Classroom Practice and Professional
Identity Building: Video Recordings from the Academy
of Educational Sciences in the GDR in the 1980s
— May Jehle

**Studie
Studies**

- 159 Educationalists in 1950s, 1960s Hungary: Identity and Profession through Retrospective Life (Hi)Stories
— Lajos Somogyvári
- 177 The Supervision of Schools and the Language of the Czechoslovak Administration. On the Example of School Committees in the Bilingual Moravia
— Ivan Puš
- 197 The Academic Reception of Austrian, German and Swiss Reform Pedagogy Representatives in Hungarian Educational Science in the Interwar Period. Quantitative Content Analysis of the Magyar Paedagogia (1918–1939)
— Zoltán András Szabó
- 213 Pedagogical Discourse on the Reform of General Secondary Education in Soviet Ukraine through the Prism of Child Protection in the 1920s: the Struggle against Unification
— Larysa Berezivska
- 237 Looking for the Personal and Professional-pedagogical Identification of Middle School Teachers during the Communist Period (1949–1989) in Hungary
— Beatrix Vincze
- 257 Pädagogisierung der Verletzlichkeit – Historiografische Perspektiven
Pedagogising Vulnerability – Historical Perspectives
— Carsten Heinze
- 277 Počátky studia předškolní výchovy na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci v letech 1946–1950
The Beginnings of the Study of Preschool Education at the Faculty of Education of Palacký University Olomouc during 1946–1950
— Karel Konečný

Studie
Studies

- 301 K významu humanitního vzdělávání. Pohled středoškolských učitelů v meziválečném Československu

The Importance of Humanities Education. The Perspective of Secondary School Teachers in Interwar Czechoslovakia

— Dana Kasperová & Tomáš Kasper

Recenze
Book review

- 321 Ambiguities and Contradictions Surrounding the Body and Education: Thoughts inspired by S. Polenghi, A. Németh, T. Kasper (eds.). Education and the Body in Europe (1900–1950). Movements, Public Health, Pedagogical Rules and Cultural Ideas

— Gabriella Seveso

Počátky studia předškolní výchovy na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci v letech 1946–1950

Karel Konečný^a

^a Palacký University Olomouc,
Faculty of Education, Department
of Social Sciences, Czech Republic
karel.konecny@upol.cz

Received 6 March 2023

Accepted 12 July 2023

Available online 31 December 2023

DOI 10.15240/tul/006/2023-2-012

Abstract **The Beginnings of the Study of Preschool Education at the Faculty of Education of Palacký University Olomouc during 1946–1950**

The study traces the origins and formation of the curriculum of the Institute of Early Childhood Education, which in 1946–1950 at the Faculty of Education of Palacký University in Olomouc educated students of early childhood education for their profession as kindergarten teachers. The four newly established pedagogical faculties in Czechoslovakia were created at the universities of Prague,

Brno, Olomouc and Bratislava in 1946 by the adoption of a special law. Their task was to prepare students – future teachers in all types of schools except universities. According to the statute issued by the Ministry of Education, the study of pre-school education was to last two years, i.e. four semesters. However, due to a shortage of kindergarten teachers, it was shortened indefinitely to one year, i.e. two semesters. The study analyses the curriculum of the Institute of Early Childhood Education at the Faculty of Education in Olomouc and compares it with the content of teaching at the Faculties of Education in Prague and Brno. The study of preschool education at all pedagogical faculties ceased in 1950 and was entrusted to the so-called pedagogical gymnasiums.

Keywords kindergartens, preschool education, Faculty of Education in Olomouc, Bohuslava Dostálová, 1946–1950, curriculum

Úvodem

Záměrem této studie je prozkoumat vznik a formování studijního kurikula Ústavu předškolní výchovy (dále ÚPV) na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého, která byla v roce 1946 jednou ze čtyř fakult nově

založené, resp. „obnovené“ olomoucké univerzity. Časové ohraničení rokem 1950 je dáno tím, že v uvedeném roce byl přijat nový vysokoškolský zákon, v jehož rámci došlo k zásadní reorganizaci vysokoškolského studia v Československu. Studium předškolní výchovy na pedagogických fakultách formálně zaniklo, načež byla odborná příprava budoucích učitelek mateřských škol svěřena tzv. pedagogickým gymnáziím.¹ Únorový převrat 1948 způsobil, že námi sledované čtyřleté období existence ÚPV ještě musíme vnitřně rozdělit na dvě přibližně stejně dlouhé dvouleté periody: předúnorovou a poúnorovou. V obou periodách budeme sledovat, jakým výzvám, úkolům a překážkám musela Bohumila Dostálová, zakladatelka tohoto specifického studijního oboru, čelit, a na jaké možnosti a limity narážel všeobecný dobový optimismus a elán při vytyčování vysokých standardů studijního kurikula předškolní výchovy. Jedním z dílčích záměrů naší studie je zjistit, jak se toto kurikulum následkem „Vítězného února“ začalo přizpůsobovat ideologii a politice nového nedemokratického režimu, včetně opatření v rovině personálních a organizačních změn. Krátkou, sotva pětiletou historii olomouckého ÚPV přitom nechceme sledovat izolovaně od podobně konstituovaných studijních oborů na pedagogických fakultách v Praze a v Brně. To nám umožňuje aplikovat především komparativní metodu, ale také metodu biografickou a statistickou.

Zdroje – literatura a prameny

Heuristická základna studie se opírá především o archivní fondy uložené v Archivu Univerzity Palackého v Olomouci, Archivu Masarykovy univerzity v Brně, Ústavu dějin Univerzity Karlovy a Archivu Univerzity Karlovy v Praze, v menším rozsahu také v Národním archivu v Praze. Prostřednictvím komparativní metody můžeme vzájemně porovnávat nejen kurikulární obsahy studia předškolní výchovy na všech třech českých pedagogických fakultách, ale také podobnosti

1 Zákon z 18. května 1950 o vysokých školách. In: *Sbírka zákonů RČS*, 1950. Částka 27, vyd. 3. června 1950, dokument č. 58. Konkrétně ke změně způsobu přípravy učitelek mateřských škol srov: FOTTOVÁ, Marie. Nová úprava vzdělání učitelek mateřských škol. *Předškolní výchova*. Roč. 4, 1949–1950, č. 10, s. 255.

či případné odlišnosti v začlenění pracovišť předškolní výchovy do vnitřních fakultních struktur. Ze zmíněných tří univerzitních archivů má k tématu předškolní výchovy před r. 1950 nejvíce dochovaných dokumentů k dispozici Archiv Masarykovy univerzity. Naproti tomu v Archivu Univerzity Karlovy se písemností k výuce učitelek mateřských škol dochovalo relativně méně. Původní dokumentace k zakládání pracovišť pro předškolní výchovu je ve třech zmíněných archivech často totožná, neboť jsou zde uloženy nejrůznější výnosy, nařízení a oběžníky, kterými Prahu, Brno i Olomouc obesílalo ministerstvo školství.² Jiné dokumenty mají naopak komplementární povahu – tzn., že se navzájem doplňují, neboť se z různého důvodu dochovaly pouze v jednom z nich. Velmi cenná je korespondenční komunikace mezi fakultami a pracovišti, která svědčí o dobré úrovni vzájemné kolegiality. Obecně platí, že nezastupitelné pro rekonstrukci obsahu studia a jeho personálního zajištění na všech fakultách v jejich zakladatelském období jsou seznamy přednášek, které univerzity začaly vydávat tiskem od roku 1946. Téměř všichni pedagogové, ať bylo jejich postavení v tehdejší univerzitní, resp. fakultní hierarchii jakékoli, mají svůj osobní spis v rámci rektorátních, případně fakultních personálních fondů. Aplikace biografické metody nám umožní hlubší vhled do sledované problematiky prostřednictvím osobních příběhů hlavních aktérů (resp. v tomto případě akterek) děje: B. Dostálové v Olomouci, Růženy Tesařové v Brně a Marie Bartuškové a její kolegyně Marie Fottové v Praze. V Archivu UP se dochoval klíčový osobní spis B. Dostálové,³ stejně jako v Archivu MU je to osobní spis R. Tesařové.⁴ V Archivu Univerzity Karlovy se bohužel nenachází osobní spis „matky zakladatelky“ semináře předškolní

2 V textu budeme používat všeobecný název ministerstvo školství. Oficiální název tohoto rezortního ministerstva se po roce 1945 několikrát měnil (Ministerstvo školství a osvěty, Ministerstvo školství, věd a umění, Ministerstvo školství a kultury).

3 Fond Rektorát, osobní spisy, kart. 13/ č. 289. AUP.

4 Osobnost Růženy Tesařové je tématem samostatné studie autora tohoto příspěvku. Nyní je studie předmětem recenzního řízení oborového časopisu *Dějiny a dějepis*, který vydává Katedra historie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

výchovy M. Bartuškové⁵, což platí i pro jejího kolegu Josefa Keprtu. Je tomu tak pravděpodobně proto, že hlavním zaměstnavatelem M. Bartuškové i J. Keprtu bylo ministerstvo školství. S jejich osobními spisy, včetně spisu velmi důležité pracovníce ministerského odboru mateřských škol Marie Fottové, se můžeme seznámit ve fondu ministerstva školství uloženém v Národním archivu.⁶ Fond Pedagogické fakulty UP navíc obsahuje dílčí složky jednotlivých ústavů, v našem případě Ústavu předškolní výchovy. Na pedagogických fakultách v Praze a v Brně samostatné ústavy pro předškolní výchovu založeny nebyly, neboť studium učitelek mateřských škol zde bylo organizováno na úrovni seminářů. Kromě toho se ve všech zmíněných archivech dochovala různorodá institucionální korespondence dokládající frekventovanou komunikaci jednak mezi pedagogickými fakultami navzájem, jednak mezi fakultami a ministerstvem školství, případně s jinými úřady či institucemi.

Z objektivních důvodů komplikované jsou možnosti výzkumu této problematiky v Národním archivu v Praze. Čtvrté oddělení, které spravuje fondy vzniklé po roce 1945, má zpracovanou pouze menší část archiválií, přičemž se jedná hlavně o zápisy z jednání kolegií ministra z let 1956–1964. Díky vstřícnosti pracovníků Národního archivu měl autor možnost studovat i starší agendu ministerstva v nezpracované části fondu v rozsahu přibližně dvaceti kartonů.⁷ Jedná se o velmi různorodou úřední materii, jejíž převážná část se týká budování sítě mateřských škol a útulků a zajištění jejich provozu v součinnosti

5 BARTUŠKOVÁ, Marie (*25. 8. 1900 Týn nad Vltavou, †18. 4. 1978 Praha, pracovníce ve školství. Specializovala se na předškolní výchovu dětí a na toto téma napsala řadu odborných prací. Její příručka *Mateřská škola v Československu* (1948) byla přeložena do angličtiny, francouzštiny a ruštiny a *Pedagogika předškolního věku* (3. vydání 1957) vyšla i ve slovenštině (4. vydání 1961) a v maďarštině (1965). Stala se zakládající členkou Světové organizace pro předškolní výchovu (OMEP), která vznikla 1948 v Praze. Výběrová bibliografie: *Návrh pracovního plánu pro mateřské školy zpracovaný podle výchovných osnov pro mateřské školy hl. m. Prahy*, 1941; *První opatrovny v Čechách*, 1948; *Ruský jazyk*, Bratislava 1949; *Mateřská škola*, 1952; *Naši nejmenší, příroda a lidská práce*, 1962. L: MČE 1, s. 363; ČBS 1, s. 28.

6 Fond Ministerstvo školství. Marie Bartušková, osobní spis, kart. 2; Josef Kepřta, osobní spis, kart. 74; Marie Fottová, osobní spis, kart. 41. Národní archiv (dále NA).

7 Fond Ministerstvo školství, kart. 979–998. NA.

s regionálními orgány státní správy a samosprávy, tzv. zemskými školními radami a s národními výbory všech úrovní. Ukazuje se, že počet dokumentů týkajících se vysokoškolského studia předškolní výchovy je v Národním archivu ve srovnání se specializovanými univerzitními archivy podstatně menší.⁸ Přesto ale pokládáme dochovanou materii za velmi důležitou, neboť se jejím prostřednictvím nabízí využití statistické metody. Díky statistickým podkladům ministerstva školství a národních výborů všech stupňů můžeme získat velmi přesný každoroční přehled o zvyšujících se počtech mateřských škol a dětských útulků jak v celostátním měřítku, tak ve všech krajích, včetně slovenských. Tyto podklady rovněž zaznamenávají počty učitelek a pěstunek mateřských škol, úroveň a možnosti zvyšování jejich kvalifikace a další zajímavé informace. Díky nim pak ministerstvo školství a jeho specializované útvary průběžně vyhodnocovaly, jaká je efektivnost vysokoškolské přípravy budoucích učitelek mateřských škol na pedagogických fakultách. Vedle primárních archivních pramenů jsou zásadní pro dané téma některé dobové profesní časopisy, zejména *Předškolní výchova*⁹ a *Školství a osvěta*.¹⁰ Současně vycházející oborový časopis *Komenský* byl zaměřen na národní, resp. obecné školy, takže v uvedených letech jsou zde zmínky o mateřských školách zcela ojedinělé. *Učitelské noviny* jakožto další tradiční učitelský časopis začaly po mnohaleté pauze vycházet až v roce 1951.

Obecně k tematice historie předškolního vzdělávání v českých zemích a v Československu máme také kromě primárních pramenů

8 Fond Ministerstvo školství, kart. 979–994. NA.

9 Vydavatelem časopisu *Předškolní výchova* byl Odbor učitelek mateřských škol Svazu zaměstnanců školství a osvěty. Časopis vycházel od r. 1946 v ročnících podle příslušného školního, nikoli kalendářního roku. V námi sledovaném období byla předsedkyní redakčního kruhu Marie Bartušková.

10 Vydavatelem časopisu *Školství a osvěta* byl Svaz zaměstnanců školství a osvěty, který byl složkou ROH. Časopis vycházel v letech 1946–1951. Mateřské školy měly v časopisu vlastní rubriku, která byla určena hlavně učitelkám a inspektorkám mateřských škol. Průběžně jim poskytovala aktuální informace o legislativních opatřeních v oboru a o klasických oborových tématech, týkajících se otázek platů, pracovní doby apod.

k dispozici dnes již poměrně širokou škálu starší dobové¹¹ i novější odborné literatury. V rámci žánru soudobé odborné literatury je třeba zmínit několik relativně nedávno vydaných syntetických monografií. Z nich uvedme v první řadě *Vývoj institucí pro předškolní výchovu (1869–2011)* od Evy Šmelové a Karla Rýdla z roku 2012. Cenné jsou také edice, studie a monografie Evy Opravilové, zejména třídílná edice *Předškolní výchova v zrcadle pramenů* z roku 2012 (ve spoluautorství Jany Uhlířové) a dvoudílné *Příběhy české mateřské školy* z roku 2017. Eva Opravilová rovněž napsala stručný historický nástin vzdělávání učitelek mateřských škol, který je součástí kolektivní monografie pod vedením Vladimíry Spilkové z roku 2004. Spíše sporadické zmínky o počátcích vysokoškolského vzdělávání pro budoucí učitelky mateřských škol na pedagogických fakultách tehdejších tří českých univerzit lze najít rovněž v odborné literatuře věnované novodobé historii pedagogických fakult v Praze, Brně a Olomouci. Sice nepřliš obsáhlé, ale velmi hodnotné jsou studie a monografie od Chrudoše Vorlíčka, jenž prostudoval velké penzum dobových dokumentů především legislativního charakteru. Částečně se námi sledované problematiky dotkly některé příspěvky ve sborníku *Hledání učitele*, který byl vydán pod redakcí Pavly Lipertové v roce 1996. Syntetický nástin poválečné historie pražské pedagogické fakulty podala v kolektivní čtyřsvazkové monografii o historii Univerzity Karlovy v Praze Blanka Zylinská. Tematicky mají k předkládané studii blízko rovněž edice dokumentů od profesora Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci Václava Kovářička z počátku sedmdesátých a z konce osmdesátých let. K padesátiletému výročí vydala Masarykova univerzita stručnou historii své pedagogické fakulty, jejímiž autory jsou František Čapka a Ivan Němec. Širší záběr má kolektivní monografie *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě* z roku 2003. Pro oba posledně zmíněné tituly platí, že zmínky o organizaci a náplni studia předškolní výchovy jsou v nich velmi sporadické.

11 Např. některé tituly od M. Bartuškové či V. Mišurcové, které vycházely od padesátých do konce sedmdesátých let 20. století, logicky nesly typické znaky režimní socialistické pedagogické produkce.

Statut Ústavu předškolní výchovy Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Zakladatelka ÚPV B. Dostálová přišla do Olomouce v září 1946, když v rámci dohody mezi ministerstvem školství, Zemským národním výborem v Praze a Univerzitou Palackého byla dočasně uvolněna pro novou funkci v Olomouci. Ta spočívala v dočasném pověření založit ÚPV a v jeho rámci co nejdříve zahájit výuku nového studijního oboru učitelství předškolní výchovy.¹² Nesnadný úkol se B. Dostálové podařilo splnit bez nadsázky výborně. Stačil jí na to necelý jeden rok, přičemž, což je poněkud paradoxní, sama musela na fakultě v roce 1948 před čtyřčlennou komisí dodatečně vykonat státní zkoušku pro učitelky mateřských škol. Její původní odborná aprobace, kterou získala studiem na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v letech 1925–1929, se týkala filozofie a obecné pedagogiky, nikoli pedagogiky předškolní výchovy. Nicméně díky dlouholeté praxi a odborné erudici B. Dostálová vtiskla Ústavu předškolní výchovy vysoce kvalitní úroveň po stránce organizační, pedagogické i odborné.

Zakladatelské období ÚPV trvalo od října 1946 do května 1947, tj. přibližně osm měsíců. Takřka všichni pedagogové fakulty, včetně jejího děkana prof. Vladimíra Úlehly a statutárního proděkana prof. Františka Vitáska, byli ve svých akademických funkcích ve vedení fakulty a ve funkcích vedoucích ústavů pouze pověřeni, přičemž zůstávali v pozici kmenových zaměstnanců svých mateřských fakult na Univerzitě Karlově v Praze nebo na Masarykově univerzitě v Brně. Pověřená ředitelka ÚPV Bohumila Dostálová byla v tomto směru výjimkou, neboť před příchodem do Olomouce v září 1946 nebyla zaměstnána ani na jedné ze zmíněných starších univerzit. Pracovala jako vedoucí učitelka územní mateřské školy v Praze-Hlubočepích a současně jako cvičná učitelka Učitelského ústavu pro učitelky mateřských škol v Praze. Z dochovaných pramenů nelze zjistit, kdo a za jakých okolností B. Dostálovou do Olomouce doporučil. Jisté je, že ministerstvo školství

12 F. Rektorát – osobní spisy. Bohumila Dostálová, kart. 13, inv. č. 289. Archiv UP v Olomouci (dále AUP).

ji po dohodě s ÚNV hlavního města Prahy z úvazku dočasně uvolnilo s tím, že náklady na její mzdu a pobyt v Olomouci bude pedagogické fakultě přímo refundovat ministerstvo.

Pro úspěšné formování studia předškolní výchovy bylo zásadní, že se B. Dostálová hned po nástupu na Pedagogickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci těšila důvěře, ba přímo oblíbě u rektora univerzity Josefa Ludvíka Fischera. Ten se hned od léta 1945 přimlouval za vznik pedagogických fakult, nicméně již krátce po jejich založení na jaře 1946 své názory na jejich potřebnost a podobu výrazně revidoval. Tím se dostal do ostrých sporů především s profesorem Otakarem Chlupem, které oba neváhali veřejně ventilovat na stránkách dobového tisku (Pulec & Urbášek, 2003, s. 94).¹³ Právě J. L. Fischer na poradách rektorů všech vysokých škol v Československu, na tzv. rektorských radách, pravidelně referoval o problémech spojených s vysokoškolským studiem učitelek mateřských škol na vznikajících pedagogických fakultách a prosadil vznik zvláštní pracovní skupiny pro tuto problematiku.¹⁴ Stejně tak byla agenda mateřských škol často probírána na tzv. děkanských konferencích univerzity, jimž rektor za přítomnosti děkanů, případně proděkanů všech fakult, předsedal. Díky rektorově důvěře a podpoře tak měla B. Dostálová při zakládání „svého“ ústavu od počátku rozhodující slovo, na rozdíl od pedagogických fakult v Praze a v Brně, kde byla předškolní výchova zaštitěna pouhými semináři. Přitom i v Olomouci existovala alternativní varianta, na které pracoval hostující odborník na obecnou pedagogiku dr. Jan Vaněk z Brna. V lednu 1947 předložil vedení pedagogické fakulty propracovaný koncept velkého pedagogického ústavu, který by absorboval všechna pedagogicky a didakticky zaměřená pracoviště, včetně ústavu předškolní výchovy, do jednoho velkého ústavu s celouniverzitní působností. V té době se to týkalo pedagogické a filozofické fakulty s předpokladem, že

13 Za zmínku stojí ostrá názorová polemika s J. L. Fischerem v příspěvku O. Chlupa a O. V. Hykeše K otázce pedagogických fakult v časopise *Školství a osvěta*, roč. 2, č. 3, 14. 2. 1947, s. 33–34.

14 F. Rektorát, kart. 26, zápisy rektorských rad z 31. 5. 1946, 24. 1. 1947, 17. 10. 1947 ad. AUP.

v blízké budoucnosti se z provizorního biennia přírodních věd vyvine také plnohodnotná fakulta přírodovědecká.¹⁵ V červenci 1947 předložil J. Vaněk svůj návrh znovu, a přestože sbor pověřených pedagogů fakulty ho doporučil k realizaci, rektor UP se rozhodl na exkluzivité ÚPV nic neměnit a Vaňkův návrh nepodpořil.¹⁶

Mezitím s velkým pracovním nasazením rozvíjela svou vlastní koncepci pověřená ředitelka ÚPV B. Dostálová. V květnu 1947 předložila sboru pověřených pedagogů na pedagogické fakultě¹⁷ návrh statutu ÚPV, který byl bez závažnějších připomínek přijat. Statut sestával ze tří základních obsahových modulů – organizačně studijního, didaktického a výzkumně vědeckého. V rámci prvního modulu si ÚPV stanovoval pět dílčích úkolů: 1. řídit a usměrňovat studium a vědecké bádání posluchačů; 2. zajišťovat vhodné pracovní podmínky pro studium, obstarávat pracovní pomůcky, knihy, sbírky cvičebních pomůcek a pracovní materiál, tedy starat se o materiální zázemí ústavu a částečně i vybraných mateřských škol, na kterých se konala praktická výuka; 3. pořádat doplňovací kurzy a cvičení pro studentky; 4. úzce spolupracovat s ústavy tělesné, hudební a výtvarné výchovy, současně udržovat pracovní a společenské styky s domácími i zahraničními středisky předškolní výchovy; 5. vydávat příslušná studijní vysvědčení. Ve druhém modulu – didaktickém – si ústav 1. stanovoval úkol udržovat a doplňovat sbírky studijních pomůcek s tím, aby se s pomůckami uchazečky naučily zacházet; 2. vydávat odborné publikace, výsledky studijních prací a učební pomocné texty, dále uveřejňovat periodické zprávy, pořádat výstavy a navazovat styky s příbuznými institucemi formou výměny publikací; 3. budovat příruční knihovnu, která měla být umístěna v areálu ústavu. Třetí modul sestával z výzkumně-vědeckých úkolů: 1. provádět praktické zkoušky s novými didaktickými pomůckami; 2. spolupracovat s odděleními Výzkumného ústavu pedagogického v Praze a v Brně.

15 F. Stará pedagogická fakulta, kart. 41, inv. č. 57–63. AUP.

16 Tamtéž.

17 Sbor pověřených pedagogů sestával z vedení fakulty a všech vedoucích ústavů, celkem se jednalo o 22 až 25 lidí. B. Dostálová byla jakožto ředitelka ÚPV řádnou členkou sboru.

Správu ústavu reprezentoval ředitel, resp. v tomto případě ředitelka, jíž byl podřízen personál sestávající z kolegů-pedagogů a pomocných sil. Ředitelka byla zodpovědná za rozpočet ústavu, který předkládala ke schválení vedení fakulty i univerzity a také ministerstvu školství jako konečné instanci. Statut nevyklučoval hospodářskou činnost ústavu, tj. vlastní mimorozpočtové příjmy a případné dary.¹⁸

V pořadí první a nejdůležitější byl modul organizačně studijní, v jehož rámci od zimního semestru akademického roku 1946/1947 probíhal dvousemestrální studijní program pro uchazečky oboru učitelství předškolní výchovy. Podmínkou pro přijetí bylo předložení maturitního vysvědčení, dokladu o občanské bezúhonnosti a zaplacení administrativních poplatků. Legislativní rámec studia pro uchazečky oboru předškolní výchovy určovalo vládní nařízení z 27. srpna 1946 č. 170/1946 Sb., v němž byl publikován statut pedagogických fakult. Ve statutu byla uvedena studijní doba pro budoucí pedagogy na mateřských, obecných a měšťanských školách a na školách pro mládež vyžadující zvláštní péči. Pro kandidáty učitelství na mateřských školách se stanovila studijní doba čtyři semestry, nicméně pro přechodnou dobu, která zde ovšem nebyla přesně vymezena, byla doba studia zkrácena na dva semestry.¹⁹ Na statut navazovaly dva podstatné dokumenty, a to *Prozatímní studijní řád* a *Prozatímní zkušební řád* pedagogických fakult, které byly kodifikovány výnosem ministerstva školství a byly uveřejněny v ministerském věstníku.²⁰ Tyto legislativní normy týkající se organizace studia předškolní výchovy byly závazné pro všechny tři české pedagogické fakulty, jež se jimi musely řídit až do přelomového roku 1950. V rámci autonomie vysokých škol, v období tzv. třetí republiky (1945–1948) ještě všeobecně respektované, přece jen zbýval fakultám jistý prostor, aby si náplň dvousemestrálního studia budoucích učitelek mateřských

18 F. Stará pedagogická fakulta, kart. 41, inv. č. 60. AUP.

19 Podstatné pasáže vládního nařízení č. 170/1946 jsou uvedeny v publikacích V. Kovářička (*Dokumenty k vývoji zařízení předškolní výchovy...*, s. 119) a Ch. Vorlíčka (*Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy ve vývoji ...*, s. 19–21).

20 *Věstník ministerstva školství a osvěty*, 2, 1946, sešit 19, s. 403–404, resp. s. 404–407.

škol organizačně, personálně i obsahově vyprofilovaly podle vlastních možností, potřeb a specifik.

V Olomouci, jak již bylo uvedeno, vypracovala model studia předškolní výchovy ředitelka Ústavu předškolní výchovy B. Dostálová. V Praze se stejného úkolu ujala externí vedoucí semináře předškolní výchovy M. Bartušková, jejímž hlavním zaměstnavatelem bylo ministerstvo školství, kde zastávala vysokou funkci vedoucí odboru mateřských škol. Mimo to byla od června 1947 předsedkyní odboru učitelek mateřských škol v rámci Svazu zaměstnanců školství a osvěty, který byl součástí ROH. V Brně na pedagogické fakultě bylo studium předškolní výchovy organizačně zajištěno oddělením předškolní výchovy, které bylo integrováno do víceoborového semináře pedagogiky.²¹ Do listopadu 1948 byl vedoucím tohoto největšího fakultního semináře Josef Dvořáček. Po jeho náhlém úmrtí převzala vedoucí funkci R. Tesařová, jež se v prosinci 1948 habilitovala. Díky své vědecké práci pozvedla kvalitu tamní předškolní výchovy na evropskou úroveň. Nicméně v roce 1951 byla nucena z fakulty odejít kvůli obvinění, že se nedokázala oprostít od buržoazního pojetí svého výzkumu a výuky. Dodejme, že všechny tři zakladatelky předškolní výchovy, B. Dostálová, M. Bartušková a R. Tesařová, byly od počátku v dobrých kolegiálních vztazích, o čemž svědčí vzájemná výměna názorů a zkušeností.

Studijní kurikulum olomouckého ÚPV sestávalo z bezmála 40 výukových hodin týdně, přičemž absolvování 95 % kurzů bylo povinné. Základním stavebním kamenem kurikula byly pedagogické disciplíny, které pro všechny studenty a studentky na fakultě, tedy napříč všemi obory, přednášeli přízvaní hostující odborníci z Brna – dr. Jaroslav Hanáček (Úvod do sociální a sociologické pedagogiky), dr. František Ohera (Úvod do pedagogické diagnostiky), dr. Ladislav Kratochvíl (Dějiny pedagogiky) a již zmíněný soukromý docent Jan Vaněk, jenž měl pro studentky předškolní výchovy dvě povinné přednášky a jeden

21 Vedle oddělení předškolní výchovy existovala další čtyři oddělení – didaktiky, dějin pedagogiky, obecné pedagogiky a ředitelství školní praxe.

proseminář.²² V březnu 1948 J. Vaněk podal na olomoucké pedagogické fakultě výpověď a vrátil se do Brna k plnému úvazku na tamní pedagogické fakultě.²³ Tam působil až do roku 1956 jako zástupce ředitele fakultní knihovny.²⁴ Je pravděpodobné, že náhlý odchod z Olomouce byl reakcí na neúspěšnou snahu o zřízení celouniverzitního ústavu pedagogiky. Vaňkovy předměty převzal specialista na didaktiku Vlastimil Uher, který doposud vedl seminární cvičení z didaktiky a pedagogiky.²⁵

Z Brna do Olomouce dojížděla soukromá docentka dr. Ludmila Koláříková, která vyučovala předměty zaměřené na dětskou psychologii. Jeden ze seminářů z tematického okruhu dětské psychologie vedl začínající mladý asistent dr. Ervín Koukal, jenž přišel na olomouckou pedagogickou fakultu z učitelského ústavu v Jihlavě. Předměty o biologii dítěte v předškolním věku a pedopatologie dítěte v předškolním věku přednášeli dr. Vojtěch Fetter a dr. Josef Hádlík z lékařské fakulty. Neméně důležité byly praktické výchovy – hudební, výtvarná a tělesná, na nichž participovalo několik již tehdy známých odborníků a umělců. Například na přednáškách a praktických cvičeních z výtvarné výchovy, pro studium předškolní výchovy povinných, se studentky setkávaly s akademickými malíři Janem Zrzavým a Aljo Beranem. Teorii hudební vědy přednášel ředitel olomoucké opery a skladatel Iša Krejčí, estetiku Bohumil Markalous (Jaromír John). Povinnou součástí kurikula byl rovněž Úvod do českého jazyka (doc. dr. František Kopečný) a přehled československých a slovanských dějin (dr. František Malinský).

22 Jednalo se o přednášky O periodizaci dětského vývoje z hlediska pedagogiky a Úvod do obecné pedagogiky. Proseminář byl zaměřen na metodiku studia pedagogiky. Mimo kurikulum předškolní výchovy přednášel na fakultě i didaktiku obecné školy. Seznam přednášek pedagogické fakulty PU v Olomouci v zimním semestru 1946–47. Tiskly grafické velkozávody IGO v Olomouci. PK 23. AUP.

23 F. RUP, osobní spisy, kart. 223, inv. č. 5302. AUP.

24 V roce 1956 J. Vaněk podruhé přešel z Brna do Olomouce na tamní Vysokou školu pedagogickou. O rok později se habilitoval z pedagogiky a v roce 1965 se stal vedoucím katedry pedagogiky na olomoucké přírodovědecké fakultě. Ve druhé polovině šedesátých let se zaměřil na výzkum ontogenetických aspektů ve výchově a teorii mravní výchovy. Pozici vedoucího katedry zastával až do r. 1973, kdy odešel do důchodu.

25 F. RUP, osobní spisy, kart. 84, inv. č. 84. AUP.

Pro reálnou praxi absolventek studia byly velmi užitečné praktické předměty, zejména ty, které vedla vedoucí ÚPV B. Dostálová. Jednalo se o čtyřhodinová cvičení o organizaci práce v mateřské škole, o didaktice a administrativě mateřské školy. Cvičení se většinou odehrávala v některé z olomouckých mateřských škol, nejčastěji v územní mateřské škole v Michalském stromořadí na okraji Bezručových sadů. Bohumila Dostálová navíc zajišťovala studentkám možnost obohatit si studium a praxi nepovinnými předměty, například seminářem z loutkového divadla nebo exkurzemi, z nichž nejpobulárnější byly návštěvy filmových ateliérů ve Zlíně a besedy s tvůrci dětských filmů.

V závěru prvního semestru studia musela každá uchazečka splnit tzv. kolokvium ze všech povinných předmětů, o čemž obdržela vysvědčení s patřičnou známkou. Kolokvia na závěr druhého semestru se týkala výchov – výtvarné, hudební a tělesné, a také školní praxe. Teprve po nabytí kompletní sady vysvědčení ze všech kolokvií a ze školní praxe bylo možno podat přihlášku ke státní závěrečné zkoušce. Ta sestávala ze tří dílčích zkušebních okruhů, z nichž každý zahrnoval tři podotázky. První okruh se týkal pedagogiky a didaktiky mateřské školy a dějin pedagogiky. Druhý okruh se zaměřoval na češtinu a slovenštinu, třetí na československé dějiny a dějiny slovanských národů. Každý okruh byl ohodnocen samostatnou známkou. Celkovou známkou státní závěrečné zkoušky tvořil přibližný průměr ze tří okruhových známek.

Z podrobnějšího rozboru obsahové náplně studia předškolní výchovy na všech třech nově vzniklých pedagogických fakultách v českých zemích je zřejmé, že hlavní architektky studijních programů pro budoucí učitelky mateřských škol – M. Bartušková v Praze, R. Tesařová v Brně a B. Dostálová v Olomouci – své záměry a postupy navzájem konzultovaly. Nepochybně se shodovaly v tom, že ve studijních nárocích na uchazečky, budoucí plně kvalifikované učitelky mateřských škol, nelze příliš slevit, a to ani tehdy, když se studium dočasně zkrátilo ze čtyř na pouhé dva semestry. Pro studentky to ovšem znamenalo nesmírné pracovní a studijní přetížení. Za normálních okolností, tj. v případě dvouletého studia, by se při témž studijním obsahu kurikula otevřel větší prostor pro zajímavé nepovinné předměty, například využití loutkového divadla, nových filmových technik apod. Současně

by se mohla podstatně navýšit hodinová dotace pro praxe na mateřských školách, které neměly dostatečnou délku a hodinovou dotaci. Nejen tyto tři zmíněné autorky kurikula, ale vedení fakult a většina odborníků na pedagogické disciplíny si byli těchto úskalí vědomi a diskutovali o nich.

Vysoká míra pozitivní spolupráce mezi Prahou, Brnem a Olomoucí byla zjevná rovněž v oblasti internacionalizace, když se zástupkyně všech tří pracovišť pravidelně informovaly o aktuálních trendech předškolní výchovy, o nichž diskutovaly v literatuře a na odborných konferencích v západní a severní Evropě. Na kongresu Světové rady pro výchovu v raném dětství v Dánsku v létě 1947 byl přijat návrh M. Bartuškové, aby se následný kongres konal v létě 1948 v Praze. Součástí návrhu byla dvoutýdenní mezinárodní letní škola pro učitelky mateřských škol, která kongresu předcházela. Do kolektivního organizačního týmu byly přizvány R. Tesařová i B. Dostálová. Navzdory únorovým událostem 1948 se kongres ještě podařilo uskutečnit, což byl patrně jeden z posledních příkladů prozápadní orientace v té době excelentního modelu českého předškolního vzdělávání.²⁶

Kromě již zmíněného „nahuštění“ povinné výuky do dvou semestrů se hned od počátku objevil další velký problém, s nímž se olomoucký Ústav předškolní výchovy a semináře předškolní výchovy v Praze a v Brně potýkaly od podzimu 1946 až do roku 1950. Za vše hovoří statistika přihlášených uchazeček na řádné studium oboru předškolní výchovy na pedagogické fakultě v Brně. Do akademického roku 1946/1947 jich nastoupilo pouhých 12. V následujícím roce se do zimního semestru zapsalo sice již 30 uchazeček, ale do letního jenom 14. Další dva roky tomu bylo podobně, zájem se pohyboval mezi 12 až 25 uchazečkami. V lednu 1947 na poradě rektorů všech vysokých škol referoval J. L. Fischer, že obor učitelství mateřských škol studuje v Praze 25, v Brně 11 a v Olomouci 16 uchazeček.²⁷ Tato čísla přesvědčivě dokládají fakt, že počet studentek byl naprosto neadekvátní úsilí, které muse-

26 F. Stará pedagogická fakulta, kart. 41, inv. č. 60. AUP.

27 F. Rektorát I, kart. 26, inv. č. 53. AUP.

ly fakulty na založení a po všech stránkách kvalitní zajištění studia předškolní výchovy vynaložit. Důvod chronického nedostatku uchazeček o řádné studium zcela určitě nespočíval v tom, že by o studium nebyl zájem, naopak. Kardinální překážkou byla podmínka maturity (v dobové terminologii tzv. zkoušky dospělosti, pozn. aut.), bez níž nemohl žádný uchazeč do řádného studia na kterékoli fakultě, pedagogické fakulty nevyjímaje, nastoupit.

V lednu 1948 se rozhodl Svaz zaměstnanců školství a osvěty podniknout dotazníkové šetření mezi učitelkami všech mateřských škol v českých zemích, kterých bylo registrováno celkem 4 139. Cílem bylo přesněji zjistit úroveň jejich formálního vzdělání a pokusit se z těchto údajů vyvodit závěry či doporučení pro ministerstvo školství ohledně zformování optimálního modelu vzdělávání pro budoucí učitelky. Dotazník vyplnilo celkem 3 411 učitelek, což činí 82,4 %. Z tohoto vysoce reprezentativního vzorku mělo pouze 0,6 % (!) učitelek mateřských škol standardní středoškolské vzdělání zakončené maturitou. Necelá dvě procenta z generačně nejstarší části statistického vzorku představovaly učitelky, které stihly ještě v době Rakousko-Uherska absolvovat jednoroční ústavy pro vzdělávání učitelek mateřských škol. Necelá třetina učitelek (29 %) absolvovala během první republiky (1918–1938) či druhé republiky (1938–1939) nebo během existence protektorátu Čechy a Morava (1939–1945) některý z dvouletých ústavů pro vzdělávání učitelek mateřských škol, jenž byl zakončen externí tzv. zkouškou způsobilosti.²⁸ Naprostá většina zbývajících učitelek pravděpodobně absolvovala Vyšší školu pro ženská povolání, která měla dvouletý nebo tříletý studijní program. Dodejme, že ani Ústavy pro vzdělávání učitelek mateřských škol, ani Vyšší školy pro ženská povolání neměly oprávnění uskutečňovat maturitní zkoušku, která byla výsadou gymnázií. Tato fakta jednoznačně dokládala všeobecně známý fakt, že uchazečky pro vysokoškolské studium předškolní výchovy

28 Ta byla údajně v roce 1933 zrušena, takže dvouleté studium na těchto ústavech nebylo zakončeno žádnou formou státní zkoušky.

zkrátka „není kde brát“, protože ve vzorku populace disponuje maturitou sotva jedno procento dospělých žen.

Prakticky od založení svých pracovišť v Praze, Brně a v Olomouci vyčerpávaly jejich zakladatelky M. Bartušková, R. Tesařová a B. Dostálová většinu svého času a energie řešením zdánlivě neřešitelného úkolu, jak umožnit uchazečkám, které nespĺňovaly podmínku maturity, aby mohly nastoupit na pedagogickou fakultu a doplnit si vzdělání v oblasti předškolní výchovy. Cílem bylo získat standardní kvalifikaci nejprve jako pomocné a následně jako řádně ustanovené učitelky na mateřských školách. Celkově se jednalo o závažný a palčivý celospolečenský problém, jenž zdaleka nezaměstnával jenom vedení pedagogických fakult a vedoucí příslušných ústavů a seminářů. Zájem o razantní navýšení kapacit mateřských škol nedeklarovalo pouze ministerstvo školství, ale celá vláda, která se v období tzv. třetí republiky opírala o *Košický vládní program* z dubna 1945. Celospolečenský a také ekonomicky motivovaný tlak na umožnění maximálnímu počtu žen nastoupit do zaměstnání začal během tzv. dvouletého plánu (1946–1947) sílit do takové míry, že nutil vládu a ministerstvo hledat jiné způsoby řešení.

Nejprve se problém s nedostatečnou formální kvalifikací učitelek mateřských škol pokoušelo řešit samo ministerstvo školství, a to pořádáním pěti- až šestitýdenních kurzů během léta 1946. Kurzy byly pořádány pro učitelky mateřských škol v činné službě, tzn. při zaměstnání. Absolventky mohly poté nastoupit do mateřských škol jako tzv. výpomocné učitelky s tím, že po desetiměsíční praxi mohly vykonat tzv. externí zkoušku způsobilosti. Ta je sice opravňovala k povýšení na řádné učitelky, nicméně v žádném případě nebyla adekvátní standardní maturitě. A jak již bylo uvedeno, pouze maturita byla podmínkou řádného studia na pedagogických fakultách. Připomeňme, že v létě 1946 ještě ministerstvo školství nemělo možnost zapojit do úkolu pedagogické fakulty, protože ty se ve všech třech univerzitních městech teprve nacházely ve stadiu zrodu. Oslovit pedagogické fakulty a přenést na ně nelehký úkol pořádání přípravných kurzů se ministerstvo rozhodlo až ke konci roku 1946. Tehdy již byly pedagogické fakulty ustaveny a probíhal první studijní semestr. Propozice přípravných kurzů se

intenzivně projednávaly během listopadu a prosince 1947 mezi ministerstvem, Svazem zaměstnanců školství a osvěty²⁹ a třemi fakultami.

Na rozdíl od prázdninových kurzů pořádaných v létě 1946 ministerstvem se fakulty s ministerstvem dohodly, že pro uchazečky bez řádné maturity začnou od zimního semestru akademického roku 1947/1948 pořádat jednosemestrální kurzy, které budou zakončeny externí odbornou zkouškou. Kurzy byly přednostně určeny pro čerstvé absolventky tříletých odborných škol pro ženská povolání. Vzhledem k jejich intenzivní náplni se nepředpokládalo, že by se jich mohly účastnit pracující učitelky (v tzv. činné službě, pozn. autora) formou dálkového studia při zaměstnání. Nové studentky byly na fakultách registrovány ve formě tzv. mimořádného studia. Závěrečná externí zkouška mohla být pokládána jako rovnocenná závěrečné zkoušce na tříletých odborných školách pro ženská povolání. Ani tato zkouška ale nebyla uznána jako rovnocenná maturitní zkoušce, nicméně se předpokládalo, že většina absolventek jednosemestrálních univerzitních kurzů si maturitu dodělá na odborných školách pro ženská povolání. Ty byly mezitím doplněny o čtvrtý ročník, po jehož absolvování bylo možno na odborné škole ukončit středoškolské studium řádnou maturitní zkouškou. Pouze tato možnost otvírala dveře k nástupu na řádné studium na kterékoli ze tří pedagogických fakult. Na rozdíl od minimálního počtu studentek řádného studia v zimním semestru akademického roku 1947/1948 nastoupily na všechny tři české pedagogické fakulty stovky posluchaček mimořádné formy studia. Obsah jednosemestrálního kurzu byl v podstatě zkráceným, koncentrovaným výtahem z kurikula řádného, dvousemestrálního studia. Závěrečné zkoušky u prvního běhu absolventek probíhaly na jaře 1948. Náplň zkoušky sestávala celkem z šesti předmětů – češtiny s přihlédnutím k dětské literatuře, pedagogiky a didaktiky mateřské školy, psychologie dítěte předškolního věku, sociální a sociologické pedagogiky, biologie dítěte předškolního věku a hygieny dítěte předškolního věku.

29 Svaz zaměstnanců školství a osvěty byl zastřešující odborový orgán pod hlavičkou ROH, který hájil a reprezentoval všechny zaměstnance rezortu školství, od mateřských škol až po školy vysoké.

Na Pedagogické fakultě UP v Olomouci se podoba jednosemestrálního kurzu oficiálně schvalovala v březnu 1947. Ředitelka ÚPV B. Dostálová vypracovala memorandum, jež konzultovala s rektorem J. L. Fischerem. Memorandum bylo adresováno sboru pověřených pedagogů pedagogické fakulty. „Pro nedostatek kandidátek na učitelství na mateřských školách z řad absolventek středních škol a pro neobyčejný nedostatek plně kvalifikovaných učitelek mateřských škol předkládá ÚPV návrh, aby mohly být v budoucnu přijímány absolventky odborných škol pro ženská povolání. Nyní se počítá s reorganizací těchto škol a s jejich transformací na čtyřleté akademie. Studium na nich by mělo být uzavřeno závěrečnou zkouškou, která bude rovnocenná zkoušce maturitní. Tím by mohly být absolventky těchto akademií přijímány jako řádné posluchačky oboru učitelství mateřských škol na pedagogických fakultách.“³⁰ Sbor pověřených pedagogů memorandum B. Dostálové schválil, čímž se otevřela cesta k tomu, aby se na studium mohly hlásit absolventky škol pro ženská povolání. Pořádání prázdninových a následně jednosemestrálních kurzů předškolní výchovy ovšem vedlo k neúměrnému pracovnímu a časovému zatížení velkého počtu pedagogů, kteří byli svými úvazky do předškolního kurikula zapojeni. Značné pracovní a časové vypětí spojené s kurzy je samozřejmě nezbavovalo povinností spojených s řádným dvousemestrálním studiem, v němž se počet posluchaček postupně mírně navyšoval.

Na začátku roku 1948 začaly v diskusích mezi rektorem UP v Olomouci J. L. Fischerem, děkany pedagogických fakult, odborníky z MŠO a Svazu zaměstnanců školství zaznívat pochybnosti, zda nejsou mimořádné kurzy pro učitelky mateřských škol na pedagogických fakultách v rozporu se stávající legislativou. Dne 19. února 1948, tedy doslova v předvečer „únorového vítězství pracujícího lidu“, se do věci osobně vložil národněsocialistický ministr školství Jaroslav Stránský, jenž požádal všechny zainteresované orgány a instituce, aby se co nejdříve vyjádřily k jeho záměru revidovat některé starší vládní či rezortní výnosy, umožňující nestandardní studium učitelek mateřských škol

30 F. Stará pedagogická fakulta, kart. 41, inv. č. 60. AUP.

v činné službě na pedagogických fakultách.³¹ Současně vrcholily diskuse o záměrech ministerstva reformovat studium předškolní výchovy nejprve na středoškolské úrovni, což se týkalo odborných škol pro ženská povolání a tzv. sociálně zdravotních škol. Jejich tříleté studijní programy měly být nově rozšířeny na programy čtyřleté a zakončené standardní maturitou. To by umožnilo absolventkám jejich hladký a legislativně bezproblémový přechod na řádné studium předškolní výchovy na pedagogických fakultách.

Pouňorové zásahy režimní moci

Předmětové kurikulum a jeho personální obsazení se po únorovém převratu začalo rychle přizpůsobovat požadavkům nového režimu. Ideologicky motivované „inovace“ se samozřejmě netýkaly jenom pedagogických fakult, ale celého vysokého školství v tehdejších Československu. Bezprostředně v pouňorovém období začaly do studijních programů zejména z hlediska jejich personálního obsazení razantně intervenovat tzv. akční výbory, což byly revoluční orgány sestávající ze zvláště agilních členů a funkcionářů KSČ. Prvním úkolem akčních výborů bylo provést personální čistky mezi pedagogy a zbavit fakulty tzv. reakčních profesorů. Čistky akčních výborů mohly postihnout také studenty, pokud se aktivně politicky angažovali v některé z nekomunistických stran nebo pokud měli tzv. buržoazní původ. V Olomouci, na rozdíl od Brna a Prahy, byly čistky akčních výborů na Univerzitě Palackého poměrně mírné a postihly pouze několik málo jednotlivců. Pro všechny pedagogické fakulty bylo typické, že v období tzv. třetí republiky byla pouze menšina vyučujících organizována v KSČ. V Olomouci bylo na pedagogické fakultě³² registrováno pouze 14 politicky angažovaných komunistů, ale již na podzim 1948 jejich počet vzrostl

31 F. A4 PdF DII/2, kart. 7. *Školství a osvěta*, 4/III, 13. 2. 1948, s. 54, rubrika mateřské školy. AMU.

32 Před únorem 1948 existovala jedna společná fakultní organizace KSČ pro fakultu pedagogickou a filozofickou. Po únoru se vzhledem k prudkému nárůstu členů ustanovily fakultní organizace KSČ zvláště na každé fakultě.

na 76.³³ Od počátku roku 1950 aktivita akčních výborů uvadala a hlavní moc se přesouvala směrem k fakultním organizacím KSČ. Ty na pokyn nejvyšších stranických orgánů rozdělily všechny pedagogy do čtyř kategorií: 1. předúnoroví členové KSČ; 2. pounoroví členové KSČ, přičemž v této kategorii se vždy uváděl počet bývalých sociálních demokratů, kteří byli do KSČ tzv. sloučeni, v Olomouci na pedagogické fakultě bylo takových pedagogů celkem devět; 3. indiferentní; 4. reakční. První dvě skupiny byly charakterizovány jako uvědomělé a pokrokové. Indiferentní pedagogové mohli také požádat o vstup do KSČ, což většinou proběhlo bez velkých potíží. To byl také případ vedoucí ÚPV B. Dostálové, která se, alespoň podle dochovaných záznamů, politicky nikdy neprojevovala a o politiku se pravděpodobně vůbec nezajímala. Nejtěžší to měli pedagogové označovaní paušální nálepkou jako „reakční“.³⁴

V říjnu 1948 vydalo ministerstvo školství nový prozatímní studijní plán pro kandidátky učitelství v mateřských školách,³⁵ jenž byl v lednu 1949 aktualizován v podobě tzv. reformní varianty studia. Pro pedagogické disciplíny nejpozději od zahájení akademického roku 1949–1950 platilo, že přednášky a učebnice musely povinně vycházet ze statí ministra školství a osvěty Ruské sovětské federativní republiky Ivana Andrejeviče Kairova. Naopak západní pedagogické směry a školy se staly předmětem ostré kritiky z třídních pozic marxismu-leninismu. Úderným nástrojem stalinizace československé pedagogiky byly některé domácí pedagogické časopisy, především *Komenský*, jehož předsedou redakční rady se stal asistent na brněnské pedagogické fakultě Bohumil Uher. Tento obávaný kariérista pomáhal na olomoucké pedagogické fakultě urychlit kariérní vzestup svému bratru Vlastimilovi, kte-

33 F. Archiv Ústavu dějin KSČ, 19/7, sign. 315. NA.

34 Takoví byli na olomoucké pedagogické fakultě identifikováni pouze tři, resp. dva, protože prof. MUDr. Vladimír Rapant byl hlavním úvazkem zařazen na fakultě lékařské. Případy politicky nevyhovujících pedagogů se na všech olomouckých fakultách zpravidla řešily tak, že byli v tichosti přeloženi na jiné fakulty nebo pracoviště, kde se jim nejtvrděší kádrovací období podařilo přečkat. Naopak na fakultách v Praze a v Brně byly čistky rozsáhlejší a v nemálo případech přerostly do roviny tvrdých perzekucí.

35 Výnos MŠO z 15. 10. 1948, č. 207.381/48.

rého jsme již zmínili v souvislosti s převzetím předmětů od J. Vaňka. Postupně byla na pedagogických fakultách po roce 1948 do skupiny povinných předmětů zařazována tzv. politická výchova v rozsahu dvou hodin týdně. Kromě toho musely uchazečky v prvním semestru vyslechnout dvouhodinovou přednášku o kultuře v Sovětském svazu³⁶ a navštěvovat kurz o branné výchově a nauce o obraně státu.³⁷ Z politické výchovy byla po ukončení druhého semestru nařízena povinná kolokviální zkouška, což zatím neplatilo pro předměty o kultuře v Sovětském svazu a branné výchově. K dalším ideologickým inovacím došlo zanedlouho výnosem MŠO ze srpna 1948, podle kterého byl předmět politická výchova přejmenován na společenské nauky a předmět o kultuře v Sovětském svazu byl zařazen po druhém semestru mezi povinná kolokvia.³⁸ Nelze však tvrdit, že všechny kurikulární změny v pounořovém období byly motivovány pouze ideologicko-politicky. Od akademického roku 1949/1950 se v kurikulu např. nově objevily dvouhodinové semináře z oblasti lékařství – péče o dítě a jeho výživa (prof. MUDr. Jan Kabelík) a fyziologie a hygiena tělesné výchovy (prof. MUDr. Jaroslav Mělka). Naopak mírně upraveny směrem dolů byly časové dotace pro obecné pedagogické předměty nebo pro sociologii.

Odhlédneme-li od dobového ideologického balastu a pozvolného pronikání několika ideologických předmětů do obsahu výuky, zdálo se, že ÚPV může pokračovat ve své činnosti stejně jako dříve. V průběhu roku 1949 se ÚPV v čele se zkušenou B. Dostálovou věnoval standardní výuce budoucích učitelek mateřských škol, přičemž ústav průběžně prováděl nábor mezi posluchačkami čtvrtých ročníků vyšších škol sociálních, jejichž tzv. výchovné větve se staly nástupnickými školami po zrušených odborných školách pro ženská povolání. Ředitelka ÚPV B. Dostálová vedla s ředitelkami vyšších škol sociálních intenzivní korespondenci, ve které se snažila podchytit zájem u co nejvíce středoškolských studentek. Nepochybně byla přesvědčená, že olomoucký ÚPV má před sebou slibnou, ba vynikající perspektivu. Svědčil o tom

36 Kurz vedl rusista Bohuslav Ilek.

37 Kurz přednášel člen Ústavu tělesné výchovy Zbyněk Losenický.

38 Výnos MŠVU z 18. 8. 1949, č. 116 000/49-III/1.

deklarovaný zájem režimu zapojit do budovatelského procesu co nejvíce žen, k čemuž bylo nutno vytvořit odpovídající podmínky pro institucionální péči a výchovu dětí předškolního věku. Z dochované písemné agendy ÚPV, včetně služební korespondence B. Dostálové z roku 1949, a dokonce ještě z jara 1950 nevyplývá, že by ona nebo její kolegyně v Praze a v Brně očekávaly tak drastický zásah do celého vysokoškolského systému, jenž nastal s přijetím nového vysokoškolského zákona 18. května 1950. Krátce po zákonné úpravě bylo 30. května vydáno vládní usnesení svěřující přípravu učitelek mateřských škol do kompetence nově vzniklých pedagogických gymnázií.³⁹ Plnohodnotnou přípravu učitelek mateřských škol na jejich povolání se sice podařilo vrátit na akademickou půdu až po dlouhých padesáti letech, kontakty pedagogických gymnázií a později středních pedagogických škol s univerzitami nicméně úplně neustaly. V říjnu 1950 ministerstvo školství zřídilo při třech pedagogických fakultách semináře pro učitele pedagogických gymnázií. Ti měli povinně jednu sobotu v měsíci dojíždět na fakulty a poslouchat přednášky odborníků z oblasti pedagogiky, didaktiky a dětské psychologie. Tato forma vzdělávání měla přispět k tomu, aby učitelé pedagogických gymnázií využívali nových poznatků a kompetencí k lepšímu vzdělávání budoucích učitelek mateřských škol a učitelů a učitelek prvního stupně základních škol.⁴⁰ Tato kapitola však bude předmětem navazující studie.

Literatura

- ČAPKA, František & NĚMEC, Ivan, 1996. *Půlstoletí Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně 1946–1996*. Brno: Masarykova Univerzita. ISBN 80-86047-00-8.
- FOTTOVÁ, Marie, 1949–1950. Nová úprava vzdělání učitelek mateřských škol. *Předškolní výchova*. Roč. 4, č. 10.
- Hledání učitele. Škola a vzdělání v proměnách času*, 1996. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 80-96039-09-9.

39 Věstník Ministerstva školství, věd a umění, č. 6, sešit 22, 1950, s. 210.

40 Výnos MŠVU č. j. 130.039/50. F. Stará pedagogická fakulta, kart. 41, inv. č. 57–63. AUP.

- KOVÁŘÍČEK, Václav, 1972. *Dokumenty k vývoji zařízení předškolní výchovy a vzdělávání učitelek mateřských škol*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN neuvedeno.
- KOVÁŘÍČEK, Václav, 1989. *Prameny k dějinám školství. Určeno pro studenty oboru učitelství pro mateřské školy. 4. díl*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN neuvedeno.
- OPRAVILOVÁ, Eva & UHLÍŘOVÁ, Jana, 2017. *Příběhy české mateřské školy: vývoj a proměny předškolní výchovy*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 978-80-7290-945-2.
- OPRAVILOVÁ, Eva, 2004. *Vzdělávání učitelů mateřských škol v historicko-srovnávací perspektivě*. In: SPILKOVÁ, Vladimíra et al. *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, s. 38–47. ISBN 80-7315-081-6.
- OPRAVILOVÁ, Eva & UHLÍŘOVÁ, Jana, 2012. *Předškolní výchova v zrcadle pramenů III. Legislativa k předškolní výchově*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 978-80-7290-624-6.
- PULEC, Jiří & URBAŠEK, Pavel, 2003. *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-244-0594-6.
- ŠMELOVÁ, Eva & RÝDL, Karel, 2012. *Vývoj institucí pro předškolní výchovu (1869–2011)*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-96039-09-9.
- VORLÍČEK, Chrudoš, 1991. *Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy ve vývoji učitelského vzdělávání v Československu*. Informační bulletin. Supplementum 70. Praha: Středisko vzdělávacích informací Univerzity Karlovy. ISBN 80-901065-1-8.
- VORLÍČEK, Chrudoš, 1996. *Z historie Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 80-86039-06-4.
- Zákon z 18. května 1950 o vysokých školách. In: *Sbírka zákonů RČS, 1950. Částka 27, vyd. 3. června 1950, dokument č. 58*.
- ŽILYNSKÁ, Blanka, 1998. *Pedagogická fakulta. Šestá fakulta Karlovy univerzity*. In: *Dějiny Karlovy univerzity IV. 1918–1990*. Praha: Univerzita Karlova, s. 511–532. ISBN 80-7184-539-6.

Archivní zdroje

- Fond A4 PdF DII/2, kart. 7. *Školství a osvěta, 4/III, 13. 2. 1948, rubrika mateřské školy*. AMU.
- Fond Rektorát – osobní spisy. Bohumila Dostálová, kart. 13, inv. č. 289. Archiv UP Olomouc (AUP).
- Fond Rektorát, kart. 26, zápisy rektorských rad z 31. 5. 1946, 24. 1. 1947, 17. 10. 1947 ad. AUP.
- Fond Stará pedagogická fakulta, kart. 41, inv. č. 57–63. AUP.
- Fond RUP, osobní spisy, kart. 223, inv. č. 5302. AUP.

Fond RUP, osobní spisy, kart. 84, inv. č. 84. AUP.

Fond Rektorát, osobní spisy, kart. 13, č. 289. AUP.

Fond Rektorát I, kart. 26, inv. č. 53. AUP.

Fond Ministerstvo školství. Marie Bartušková, osobní spis, kart. 2. Národní archiv (NA).

Fond Ministerstvo školství. Josef Keprta, osobní spis, kart. 74. NA.

Fond Ministerstvo školství. Marie Fottová, osobní spis, kart. 41. NA.

Fond Ministerstvo školství, kart. 979–998. NA.

Fond Ministerstvo školství, kart. 979–994. NA.

Fond Archiv Ústavu dějin KSČ, 19/7, sign. 315. NA.

Věstník ministerstva školství a osvěty, 1946. 2, sešit 19.

Výnos MŠO z 15. 10. 1948, č. 207.381/48.

Výnos MŠVU z 18. 8. 1949, č. 116 000/49-III/1.

Výnos MŠVU č. j. 130.039/50. Fond Stará pedagogická fakulta, kart. 41, inv. č. 57–63. AUP.

Věstník Ministerstva školství, věd a umění, 1950. č. 6, sešit 22.